

РУСИНСТВО У СЛОВАЦЬКІЙ РЕСПУБЛІЦІ: ТОЧКА ЗОРУ СЛОВАЦЬКИХ АВТОРІВ

Проблема русинства є надзвичайно актуальною в сучасній політологічній науці. Питання русинства є досить неоднозначним у сусідній з Україною Словацькій республіці, де русини визнані як окремий етнос на рівні з українцями. Саме тому, зважаючи на потребу глибшого осмислення різних думок з такого важливого питання, варто зупинитися на оцінках словацьких дослідників з даного питання.

Завданням даного дослідження є здійснення об'єктивного аналізу окремих праць, котрі побачили світ на зламі ХХ-ХХІ ст. Варто також зупинитися на проблемах самоідентифікації русинів, а також на особливостях їх існування, мовних питаннях тощо. Так само необхідно відзначити, що основна увага в дослідженні відводиться вивченню русинів¹ у порівнянні з українцями та, в меншій мірі, з іншими національностями. Словацькі автори у нашому розумінні – це не лише етнічні словаки, але усі дослідники русинства котрі живуть і працюють у сучасній Словаччині, зокрема: Владімір Бенч, Анна Плішкова, Станіслав Конєчний, Микола Мушинка, Ян Тільняк та ін.

За даними перепису 1991 р. майже 14 % населення Словаччини не є етнічними словаками [4, с.63]. Саме тому Словацька республіка належить до європейських країн з відносно високим відсотком етнічних меншин. Угорська меншина є найбільшою. Найбільша концентрація етнічних угорців у південній частині Словаччини, близько до угорського кордону. Друга найчисельніша етнічна меншина – роми. Третя найбільша меншина – етнічні чехи. Інші меншини – це русини (17200) та українці (13300), які проживають переважно у Східній Словаччині. Менші меншини – це етнічні німці, поляки, болгари та росіяни. Єврейське населення є однією з найменш чисельніших меншин у Словаччині.

Територіально русини найбільше представлені у північних та східних районах (далі окресах – авт.) Східної Словаччини, переважно прилеглих до кордонів, що склалося історично. Так, «русинська народність»² найбільше поширена у 5 окресах Східної Словаччини: Гуменне – майже 8 тис. чол, Свидник – трохи більше 3,5 тис. чол., Бардейов – майже 2 тис. осіб, Стара Любовня – більше 1 тис. чол., Пряшів – майже 1 тис. осіб. У всіх інших окресах чисельність русинів становить цифру значно меншу за 1 тис. осіб, нараховуючи лише кілька сотень, а то й десятки осіб котрі вважають себе русинами. Виняток може становити хіба що окрес Кошице, де до русинів належать трохи більше 600 осіб [3, с. 50]. Все це свідчить про досить компактне поширення русинства з точки зору територіального розміщення.

Аналізуючи вищезгадані дані статистики варто відзначити два очевидні факти: 1) кількість русинів у відсотках 1991 р. у Словаччині приблизно дорівнює українському переписові 2001 р.; 2) русини компактно і навіть пропорційно (!) проживають поряд із українцями, водночас, на територіях, де відсутні українці не проживають і русини (!). Перше твердження важливе існуванням групи людей котрі ідентифікують себе русинами й це необхідно визнавати, адже це є факт. Друге ж твердження демонструє пропорційне проживання українців та русинів на одних територіях. Виникає питання чи не є вони частиною українців, що відколотися історично, отримавши, безумовно, певні відмінності на рівні субетносу? Взагалі ці питання досить таки заполітизовані на сучасному етапі. Саме тому відповідь на останнє питання мають дати фахові історики, спираючись на конкретні факти. Хоча, не завжди об'єктивні оцінки фахівців сприймаються політиками.

Цікавий погляд на русинство в його історичній ретроспективі на теренах Словаччини подає Микола Мушинка, словацький українознавець русинського походження. Етнонім русин він ототожнює з Київською, Галицькою, Волинською Руссю. Причому, як вважає Микола Мушинка, аж до епохи Петра I сучасні росіяни ідентифікували себе як московити, москалі, а не росіяни і тим більше не русини. У ХІХ ст. західноукраїнські русини перейняли етнонім українці, а українці котрі залишилися у складі Австро-Угорщини, а згодом Чехословаччини зберегли давню києворуську самоназву «русин». Але коли заходить питання про проголошення Карпатської України дослідник виділяє великоросів, русинів та українців, останні з яких і заснували незалежну державу. У радянські часи та в часи незалежної Української держави усіх русинів, на державному рівні почали ототожнювати з українцями. З утворенням незалежної Словацької Республіки на державному рівні визнано дві народності: українську та русинську [8, с. 203-204]. Цікавою особливістю сучасного стану русинства у Словацькій Республіці є самоідентифікація словацьких українців як русинів. У той же час «русинська народність» категорично заперечує таку ідентифікацію словацьких українців, наполягаючи на виключному праві вживати термін «русин» вищезгадану народністю. У значній мірі, саме через термінологію та принципові розбіжності у розумінні походження русинства в посткомуністичну добу, триває конфлікт між українцями в Словаччині, котрі гуртуються навколо Союзу українців-русинів Словацької Республіки та «русинською народністю», що утворили Русинську оброду. Причому, на думку Миколи Мушинки, конфлікт не є масовим, а існує у вигляді суперечок верхівки інтелігенції з-поміж цих двох груп [8, с. 203-204]. Аналізуючи фольклорні особливості регіону Микола Мушинка приходить до висновку, що русини та українці спільно визнають ті народні пісні, котрі належать саме до українського фольклору. Так само, як вважає дослідник, мова «русинської народності» є наріччям, говіркою українською мови, котре склалося історично [8, с. 205-207].

Кардинально протилежні думки щодо «русинської мови» висловлює дослідник мовного питання русинів Анна Плішкова, розглядаючи мову русинів як самодостатню і незалежну від української мови. Більше того, у своєму дослідженні вона порушує питання «придушення» русинської культури та, зокрема, мови у Східній Словаччині. Найбільшою проблемою, на думку дослідниці, є витіснення церковнослов'янської мови з парафій Греко-Католицької та Православної церков словацькою. Перші позитивні кроки для русинів, на думку авторки, зроблені ще в часи комуністичного самвидаву, коли на

¹ Русини – у розумінні окремий народ, зустрічається майже у всіх словацьких дослідників.

² Русинська народність – офіційний термін, котрий найчастіше використовується у словацьких дослідників з даного питання. Даний термін є синонімом поняття русин.

русинській мові видали «Малий греко-католицький катехізис для русинських дітей» (1982) та «Євангелія на неділі та свята цілого року» (1986). У посткомуністичний період зроблено ряд заходів греко-католицьким єпископом Яном Гіркою щодо впровадження русинської мови у богослужіння. Згодом, за єпископа Яна Бабяка створено квоти для виховання священиків, вихідців з регіонів компактного проживання русинів. Що стосується православної освіти, то на Православному теологічному факультеті викладали мову русинів-українців, в чому Анна Плішкова вбачає упередженість до русинів та їх мови [9, с. 219-227].

Не меншу увагу дослідниця приділяє освіті та становищу русинів у молодшій, середній та вищій школі. Дослідниця констатує, що в Словаччині не функціонує жодна русинськомовна школа. Тому русинські діти, як і перед 1989 р., змушені навчатися у словацькомовних або ж в україномовних школах, що на думку Анни Плішкової суперечить правові русинів на отримання освіти рідною мовою. Лише в 1996 р. в Бардейові порушилося питання про запровадження русинської мови та літератури в середній школі. На даний час існує 10 шкіл, де вивчають русинську мову та літературу, з різною кількістю годин, в залежності від кількості русинського населення. Також русинська мова та література вивчається в єдиному з усіх вищих навчальних закладів Словаччини – Пряшівському університеті [9, с. 219-227].

Таким чином, уже аналізуючи праці лише двох дослідників – Миколи Мушинки та Анни Плішкової, стає зрозуміло розбіжність у поглядах на русинство словацьких авторів. Однозначно можемо стверджувати – існують два основні напрямки протистояння серед інтелігенції на академічному рівні відповідно до двох напрямків – українців-русинів та власне русинів. Іншою особливістю є протистояння переважно інтелігенції у питанні русинства. На нижчі рівні суперечки не поширюються, а, навіть, навпаки, русини та українці-русини мають спільну культуру, звичаї тощо.

Дуже цікаву розвідку щодо русинства на початку 90-х рр. ХХ ст. оприлюднив Душан Ковач. Він чітко розділяє національну та етнічну меншину, відносячи українців до національної (оскільки володіють власною державою), а вже русинів до етнічної. Прикладом цієї думки може слугувати національна меншина угорців у Словаччині, і навпаки національна меншина словаків в Угорщині. Досить специфічною, за такої постановки питання, постає тема русинства. Так, світовий конгрес русинів (березень 1991 р. в Межилабірцях) постановив, що русини є самостійним народом котрий формується на основі великої кількості діалектів, причому русини жили і продовжують жити в інших державах. Таким чином, русинство, з погляду Душана Ковача, дійсно виглядає досить специфічно у Південній та Східній Європі, зважаючи на відсутність власної держави, проживання в різних державах, наявності безлічі діалектів без уніфікації єдиної мови. Тобто всі ці висновки важко вмістити в наукове розуміння «народу» [7, с. 9-19].

Дослідження проблеми ідентичності русинів порушує у своїх дослідженнях Людовіт Гараксим. Він наголошує, що «русинська народність» в історичній ретроспективі часто ідентифікувала себе, або принаймні була більш лояльною, до російського народу, в той час як будь-що українське викликало спротив. Яскравим прикладом була політика соціалістичного уряду Чехословаччини після Другої світової війни. Суцільна українізація та православизація викликала значний спротив «русинської народності». Саме на несприйнятті українського «примусу» й укріплювалася русинська ідентичність [5, с. 71-80]. Проблема несприйняття русинами українців, і навпаки, продовжує залишатися однією з не вирішених проблем у Східній Словаччині.

Питаннями економічного становища українців та русинів Східної Словаччини займається Станіслав Конечний. Він розглядає реформи здійснені словацькими урядами і їх вплив на регіони. Автор виділяється цікавою постановкою питання – чи дійсно здійснені реформи рівномірно впливали на розвиток інших спільнот і регіонів їх компактного проживання? На думку дослідника саме північно-східний регіон Словаччини, з компактним проживанням українців та русинів, які виступають у ролі меншин, є яскравим прикладом маргіналізації у словацькому суспільстві, а відтак це призводить до соціально-економічного регресу у багатьох сферах життя [6, с. 208-218].

Цікавим дослідженням економічного змісту є також праця Владіміра Бенча про Східну Словаччину. За переконанням Владіміра Бенча регіон Східної Словаччини (Пряшівський та Кошицький краї) належить до найбільш відсталих у цілому Європейському Союзі. Цей факт свідчить не на користь прогресивного розвитку русинського та українського рухів [1, с. 55].

Причиною цих процесів стало ряд факторів. В посткомуністичну епоху почався перехід до ринку і приватної власності. Східний регіон держави історично мав слабку інфраструктуру, невеликий рівень зайнятості тощо. З переходом до ринку і приватної власності ситуація трохи покращилася у Східній Словаччині. Але, на переконання Станіслава Конечного, нові сфери і можливості приватного сектору мало цікавили українців та русинів сходу, позаяк вони традиційно залишалися добрими землеробами й господарями. Дослідник подає цікаву статистику. Станом на 2001 р. приватними сільськими господарями були 6% словаків, в той час як відсоток русинів становив 7,6%. У той таки час українці становили 1,4% в зайнятості сільським господарством. Велика частка українців зайняті в інших сферах приватного сектору, в тому числі, значна їх частина працюють й у невиробничій сфері. За винятком зайнятості у сільському господарстві структура зайнятості в інших сферах досить схожа. Так українці та русини найбільше зайняті: промисловість та енергетика (20%), будівництво (5-6%), транспорт (3,5-5,5%), школа (11-13%), медицина (5,5%) тощо. За винятком сільського господарства, більшість українців, як і русинів, зайняті у спільних сферах діяльності. Це ще раз підтверджує не тільки культурну, але й господарську схожість українців та русинів Словаччини, яка складалася історично, протягом кількох століть.

Станом на 2001 р. за переписом налічувався 24 201 русин, 87,4% з яких проживало в Пряшівському краї. Українців у 2001 р. нараховувалось 10 814 осіб, причому 77,3% з їх кількості налічувалося саме в Пряшівському краї [6, с. 208-218]. Порівнюючи дані 2001 р з даними 1991 р., варто зазначити принципову зміну – чисельність русинів збільшилася, в той час як чисельність українців зменшилася.

Важливою особливістю життєдіяльності русинської та української спільнот Словаччини є їх участь в політичному житті. З початком 90-х рр. ХХ ст. русини та українці великі надії поклали на партію Співжиття, а згодом на Словацьку народну партію (СНП). Проте сподівання русинів та українців не виправдалися, позаяк Співжиття стала центром угорського впливу, а СНП почала свою діяльність в націоналістичному дусі [6, с. 215]. Так само існують проблеми у школі, культурі

тощо. Більше того, поділ цього руху на дві складові: русинів та українців призвів до того, що ці меншини взагалі не контактують між собою, а це, в свою чергу, викликає додаткові проблеми для уряду, зокрема з фінансуванням.

Ян Тілняк більш детально зупиняється на політичній структурі Східної Словаччини. Інтереси громадян північно-східного регіону Словаччини після комуністичної епохи довгий час представляв Регіональний демократичний рух (РДР). Згодом інтереси східних територій Словаччини почала представляти Піддуклянська демократична громада (ПДГ). Установчий з'їзд ПДГ відбувся 27 травня 1995 р. в Пряшеві. Виникнення ПДГ пов'язано з ініціативою громадян південно-західного краю з метою об'єднання різноетнічного регіону (русинів, українців, словаків та ін.) для здійснення спільного суспільно-політичного, соціально-економічного та культурного розвитку регіону та окремих його областей. Крім того, в статуті констатовалося, що громада буде домагатися уніфікації життєвого рівня з рештою словацьких регіонів. Основою діяльності ПДГ став пошук опори серед парламентських партій для просування і відстоювання власних інтересів. На наступному з'їзді (1998 р.) наголошувалося на відсутності належної уваги з боку Словацького парламенту та уряду до проблем північно-східного регіону держави та тим більше їх вирішення.

Після поділу громади на русинську та українську, а також виникнення між ними антагонізму, ПДГ змушена була шукати інших шляхів вирішення проблем регіону. Так, 13 жовтня 2001 р. відбувся з'їзд ПДГ, на якому вирішено трансформувати організацію в партію, котра поширювала свою діяльність на територію сучасного Кошицького та Пряшівського краю. Тут таки вирішили діяти під назвою Регіональної демократичної громади – Схід (РДГ-Схід), а також представляти і захищати на політичному рівні права громадян північно-східної Словаччини. До нового утворення залучалися нові обличчя, котрі володіли потрібними амбіціями для виконання поставлених завдань. У статуті партії передбачалися політичні, економічні, соціально-суспільні цілі. На місцевих виборах РДГ-Схід отримувала досить велику кількість голосів. Проте в цілому РДГ-Схід так і не змогла стати лідируючою регіональною силою [10 с. 90-104].

Не можна не погодитися з Александром Дулебою про асиміляційні процеси, котрі відбуваються у Східній Словаччині, й втратою русинською спільнотою політичної еліти [2, с. 45]. З іншого боку, важко говорити про асиміляційні процеси саме «русинської народності», зважаючи на переписи 1991 та 2001 рр., позаяк протягом 1991-2001 рр. відбувся чисельний приріст осіб, котрі ідентифікують себе русинами. Загалом політичне представництво русинам, як і іншим спільнотам в республіці, безумовно потрібне, але чи прямо невдала участь русинів та українців у політичному житті пов'язана з асиміляцією – судити важко.

Отже, можна констатувати відсутність у словацьких авторів спільного погляду на питання русинства. Ці точки зору в основному залежать від прихильності русинської та української інтелігенції до того чи іншого напрямку. На академічному рівні також не існує єдиного погляду на «русинську народність», розглядаючи її як певний феномен, котрий не вписується в усталені розуміння сучасної науки. Спільним для поглядів більшості словацьких авторів є невирішені політичні, соціально-економічні та культурні проблеми русинів та українців, які потребують негайного вирішення. Безсумнівним є потреба глибшого дослідження ідентичності, культурного розвитку та інших аспектів історії та сучасності русинів та українців Північно-Східної Словаччини.

1. Benč V. Presovsky kraj – súčasny stav a potenciál socio-ekonomického rozvoja / Vladimir Benč / Rusini – historia, súčasnosť a perspektivy : spoločenskovedny seminar. – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2006. – S. 54-79.
2. Duřeba A. Potrebujú rusini politickú stranu? / Aleksander Duřeba / Rusini – historia, súčasnosť a perspektivy : spoločenskovedny seminar. – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2006. – S. 44-49.
3. Gajdoš M., Konečný S. Rusini a ukrajinci na Slovensku v procesoch transformácie (1989-1995) : vzber z dokumentov I. / Marián Gajdoš, Stanislav Konečný. – Prešov : Universum, 2005. – 210 s.
4. Global Report on Slovakia. Comprehensive Analyses from 1995 and Trends from 1996 / Edited by Martin Bútorá and Péter Hunčík. – Bratislava : Sándor Marái Foundation, 1997. – 332 p.
5. Haraksim Ľ. Národnostná identita rusinov na Východnom Slovensku / Ľudovít Haraksim / Národnosti na Slovensku : zostavil Ľudovít Haraksim. – Veda : Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied. – Bratislava, 1993. – S. 71-80.
6. Konečný S. Transformácia spoločnosti a niektoré sociálno-ekonomické problémy Rusinov a Ukrajincov na Slovensku / Stanislav Konečný / Narod a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 208-218.
7. Kovač D. Národnostné menšiny na križovatke medzi vnútornou a zahraničnou politikou / Dušan Kovač / Národnosti na Slovensku: zostavil Ľudovít Haraksim. – Veda : Vydavateľstvo Slovenskej Akadémie vied. – Bratislava, 1993. – S. 9-19.
8. Muřinka M. Sucasni nositelia, interpreti a badatelia ľudových tradicii Rusinov-Ukrajincov Slovenska : vzájomne vzťahy a konflikty príslušnikov dvoch národnostných orientácií spoločného etnika / Mikulaš Muřinka / Narod a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti: zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 203-207.
9. Plišková A. Jazyk a skolsno Rusinov v transformujúcej sa spoločnosti / Anna Plišková / Narod a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti : zostavil Stefan Sutaj. – Prešov : Universum, 2005 – S. 219-226.
10. Tilňjak J. Skusenosti z činnosti politickej strany Regionálne demokratické hnutie – Východ / Ján Tilňjak / Presovsky kraj – súčasny stav a potenciál socio-ekonomického rozvoja / Vladimir Benč / Rusini – historia, súčasnosť a perspektivy : spoločenskovedny seminar. – Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2006. – S. 90-104.

SUMMARY

Hychka N. RUSYNSTVO IN SLOVAKIA: THE POINT OF VIEW OF THE SLOVAK AUTHORS

The author in this article describes the specific opinions about Rusynstvo in the Slovak Republic. The rusyns' questions in Slovakia are being studied by such researches as V.Benč, A.Duřeba, M.Gajdoš, S.Konečný, M.Muřinka, A.Plišková and others.